

M E S N E D

İlahiyat Araştırmaları Dergisi
The Journal of Theological Studies

ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned>

Cilt/Vol. 15, Sayı/Issue 1, Haziran/June 2024

Şer'u Men Kablenâ Bağlamında Kur'ân Kıssalarının Şer'i Değeri

In The Context of Shar'u Men Kablena The Sharia Value of The Qur'anic Stories

10.51605/mesned.1430997

Muhittin ÖZDEMİR

0000-0002-4660-4075

mozdemir@bingol.edu.tr

Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel
İslam Bilimleri Bölümü, Bingöl/Türkiye

Assoc. Prof., Bingöl University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences, Bingöl/Türkiye

Araştırma Makalesi

Research Article

Geliş Tarihi: 03.04.2024

Date of Submission: 03.04.2024

Kabul Tarihi: 02.05.2024

Date of Acceptance : 02.05.2024

Yayın Tarihi: 30.06.2024

Date of Publication: 30.06.2024

Benzerlik Taraması: Evet, Turnitin

Plagiarism Checks: Yes, Turnitin

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf/Citation: ÖZDEMİR, Muhittin. "Şer'u Men Kablenâ Bağlamında Kur'ân Kıssalarının Şer'i Değeri / In The Context of Shar'u Men Kablena The Sharia Value of The Qur'anic Stories". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Haziran 2024-1): 1-18. <https://doi.org/10.51605/mesned.1430997>.

In The Context of Shar'u Men Kablena The Sharia Value of The Qur'anic Stories

Summary: In addition to being a guide to salvation for humanity, the Qur'an is a rich source of information. Some of the information provided by the Holy Qur'an is information about the previous nations and the news about beliefs, morals, moral values and legal transactions within this information. In the Qur'anic parables, the normative rules of the earlier nations and divine religions are also discussed in terms of jurisprudence. The evidence of shar'u men kablena (the shar'u of those before us) has been established. This is because the Qur'an contains information that can be the subject of many branches of science. The binding nature of the legal transactions mentioned in the Qur'anic parables for Muslims has been handled within the scope of shared men kablena, usually in the form of a triple classification: In the first group, there are the shari'ahs for which there is evidence that they are null and void for Muslims. There is a consensus that they are not binding. The second group includes the Shari'ahs, for which there is evidence that they are valid for Muslims. The third group consists of those Shari'ahs for which there is no evidence that they are repealed or binding on Muslims. There is no disagreement among the jurists about the shari'ah value of the first two groups of shari'ahs. Still, a dispute arose only over the binding nature of the third group of shari'ahs, and the scholars of usul have taken two different positions on them: positive and negative. The Mutazilite jurists did not consider any of the previous Shari'ahs binding on the Prophet (pbuh) and his ummah, either before or after the Prophethood. Although there were differences of opinion among the Shafi'i jurists on the subject, the final opinion of the sect was negative. Abū Ishāq al-Shīrāzī (476/1083), who had embraced the non-generated shar'u men kablāyah in his earlier works, rejected it in all its forms in his last extant work. Imam al-Haramayn al-Juwaynī (478/1085) and Imam al-Ghazālī (505/1111) seem to have accepted the previous shari'ah that had not been abrogated. Due to the ambiguity of al-Ghazālī's statements and their openness to different interpretations, his view was presented as negative by later jurists. The views of Shāfi'i jurists on the subject changed with Fakhr al-Dīn al-Rāzī (606/1210), and the view that shar'u men kablāyah in any of its forms is not binding was adopted and established by his successors al-Sayfeddīn al-Āmidī (631/1233), Ṭāj al-Dīn al-Urmawī (653/1255) and Sirāj al-Dīn al-Urmawī (682/1283). This view was recorded by the later Shafi'i jurists Qāḍī Baydāwī (685/1286) and Ṣāḥib al-Dīn al-Subkī (771/1370). The Mālikī jurists Ibn al-Hājib (646/1249) and Shahāb al-Dīn al-Qarāfī (684/1285), as a consequence of the opinion of the imams of the sect, regarded the non-generated shar'u men kablāyah as shari'ah evidence. Despite the differences of opinion among the mutakallimūn jurists on the subject, the jurists Abu Bakr al-Jassas (370/981), Abū Zayd al-Dabūsī (430/1039), Shams al-eimme al-Sarāhsī (483/1090), and Abū al-'Ushr Fakhr al-Islam al-Pazdawī (482/1089), as well as Muhammad b. Hasan al-Shaybānī, one of the imams of the sect. Hasan al-Shaybānī (189/805), who is one of the imams of the sect, they considered the shar'u men kablāyah, which is included in the nafs but has not been abrogated, as a shari'ah evidence. The Hanafi jurists Mu-zaffar al-Dīn Ibn al-Sā'atī (694/1295), Sadr al-Shari'a al-Sānī al-Bukhārī (747/1346), Ibn al-Humām (861/1457), Ibn 'Amīr al-Hāj al-Khalabī (879/1474), and Muhibbollah b. 'Abd al-Shāshūr al-Bihārī (1119/1707), who belonged to the memzūj method, adopted the views of the sects on the subject. Although there are differences of opinion in the methodology, the works of the sects' furu al-fiqh include the provisions of the Shari'ah of the previous nations, which are included in the Qur'an and for which there is no evidence that they have been abrogated. As such, there are some rulings in the Qur'anic parables. For example, a number of rulings and contracts, such as mujāyah, drawing lots, qisas, bailment, and the contract of ijārah, are based on the shari'ahs of previous nations. Although there are differences of opinion in theory, there is no difference in practice and the differences of opinion remain superficial. While the proponents of the positive view adopted and developed the laws of the previous

nations as a new evidence under the name of shar'u men kablena, the opponents of the negative view considered them as part of the Kitâb and Sunnah.

Keywords: Islamic law, Evidence, Qur'anic stories, Previous nations, Shar'u men kablena.

Şer'u Men Kablenâ Bağlamında Kur'ân Kıssalarının Şer'î Değeri

Öz: Kur'ân-ı Kerim insanlık için bir kurtuluş rehberi olmanın yanında, zengin bir bilgi kaynağını teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bilgilerden bir kısmı da önceki ümmetlere ait bilgiler ve bu bilgiler içinde yer alan inanç, ahlak, manevi değerler ve hukukî muamelelerle alakalı haberlerdir. Kur'ân kıssalarında önceki milletlere ve ilahi dinlere ait normatif kurallar, fıkıh usulü açısından da ele alınmış ve bunun için *şer'u men kablenâ* (bizden öncekilerin şeriatı) delili teşkil edilmiştir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ilim dalına konu olabilecek bilgiler ihtiva etme özelliğinden ileri gelmektedir. Kur'ân kıssalarında geçen hukukî muamelelerin Müslümanlar için bağlayıcı oluşu, *şer'u men kablenâ* kapsamında, genellikle üçlü tasnif şeklinde ele alınmıştır: Birinci grupta; Müslümanlar için mensuh olduğuna dair delil bulunan şeriatler yer almakta ve bunların bağlayıcı olmadığı hususunda görüş birliği bulunmaktadır. İkinci grupta; Müslümanlar için geçerli olduğuna dair delil bulunan şeriatler yer almaktadır. Üçüncü gruptaysa; Müslümanlar için mensuh ya da bağlayıcı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmayan şeriatler yer almaktadır. Usulcüler arasında ilk iki grupta yer alan şeriatlerin şer'î değeri hakkında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamakta, sadece üçüncü grupta yer alan şeriatlerin bağlayıcılığı üzerinde ihtilaf baş göstermiş ve usul âlimleri bunlar hakkında müsbet ve menfi şeklinde iki ayrı tuma sahip olmuşlardır. Mu'tezile usulcülerini, gerek bi'setten önce gerekse sonra önceki şeriatlerin hiçbirini Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'nun ümmeti için bağlayıcı görmemişlerdir. Şâfiî usulcüler arasında konu hakkında görüş ayrılıkları belirmiş olmakla beraber mezhebin nihâî görüşü menfi olarak neticeye bağlanmıştır. Ebû İshâk eş-Şîrâzî (476/1083), önceki eserlerinde neshe uğramamış *şer'u men kablenâyı* benimsemişken günümüze ulaşan son eserinde bütün türleriyle onu reddetmiştir. İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî (478/1085) ve İmam Gazzâlî (505/1111), neshe uğramamış önceki şeriatleri kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Gazzâlî'nin ifadelerinin kapalılığından ve farklı yorumlara açık olmasından dolayı, sonraki usulcüler tarafından onun görüşü menfi olarak sunulmuştur. Şâfiî usulcülerin konu hakkındaki görüşleri Fahreddin er-Râzî'yle (606/1210) değişmiş ve hiçbir türüyle *şer'u men kablenânın* bağlayıcı olmadığı görüşü kendisinden sonra gelen Seyfeddîn el-Âmidî (631/1233), Tâceddîn el-Urmevî (653/1255) ve Sirâceddîn el-Urmevî (682/1283) tarafından benimsenerek yerleşmiştir. Bu görüş müteahhir Şâfiî usulcülerini Kâdî Beydâvî (685/1286) ve Tâceddin es-Sübki (771/1370) tarafından kaydedilmiştir. Mâlikî usulcülerini İbnü'l-Hâcib (646/1249) ve Şehâbeddin el-Karâfî (684/1285), mezhep imamlarının görüşünün bir neticesi olarak neshe uğramamış *şer'u men kablenâyı* şer'î delil addetmişlerdir. Mütetekellimîn usulcülerinin konu hakkındaki görüş ayrılıklarına karşın fukaha usulcülerini Ebû Bekr el-Cessâs (370/981), Ebû Zeyd ed-Debûsî (430/1039), Şemsü'l-eimme es-Serahsî (483/1090) ve Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî (482/1089), mezhep imamlarından Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (189/805) görüşünden hareketle bir bütün olarak, naslarda yer alıp da neshe uğramamış *şer'u men kablenâyı* şer'î bir delil saymışlardır. Memzûc metod mensubu Hanefî usulcülerini Muzafferüddîn İbnü's-Sââtî (694/1295), Sadrüşşerîa es-Sânî el-Buhârî (747/1346), İbnü'l-Hümâm (861/1457), İbn Emîru Hâc el-Halebî (879/1474) ve Muhibbullah b. Abdüşşekûr el-Bihârî (1119/1707), mezheplerinin konu hakkındaki görüşlerini benimsemişlerdir. Usulde her ne kadar görüş ayrılıkları bulunsada, mezheplerin fûrû-i fıkıh eserlerinde, naslarda yer alıp hakkında neshedildiğine dair delil bulunmayan önceki ümmetlerin şeriatlerine ait hükümler yer almaktadır. Bu kabilden olmak üzere Kur'ân kıssalarında birtakım hükümler bulunmaktadır. Örneğin; mühâyee, kur'a çekimi, kısas, kefâlet ve icâre akdi gibi bir takım hüküm ve akitler, önceki ümmetlerin şeriatlerine dayanmaktadır. Teoride görüş farklılıkları olsa da pratikte bir fark bulunmamakta ve görüş ayrılıkları yüzeysel kalmaktadır. Müsbet görüş mensupları öncekilerin hukukunu *şer'u men kablenâ*

adıyla yeni bir delil olarak benimseyip geliştirmişken menfi görüş mensupları bunları Kitâb ve Sünnet kapsamında değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Delil, Kur'ân kıssaları, Önceki Milletler, *Şer'u men kablenâ*.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in aslî gayesi insanlığa rehberlik ederek onları hem dünyada hem de ahirette ebedi saadete ulaştırmaktır. Kur'ân bünyesinde sarahaten ya da delâleten çok zengin bir bilgi barındırmaktadır. Kur'ân'ın ifade ettiği ya da işaret ettiği bilgilerin kahir ekseriyeti anlaşılmaya elverişli olduğu için anlaşılmış –ki bu onun ana karakteristiği olup istisnalar haricinde onda yer alan bilgilerin tamamına yakındır-, bir kısmı zamanla anlaşılmış ve diğer bir kısmı da bilgi ve teknolojiyle insanlığın terakkisinin bir sonucu olarak zamanla anlaşılacaktır. Tarihi kıssalar; itikad, ahlak, nübüvvet ve ahiret gibi Kur'ân'ın temel konuları arasında yer almaktadır. Kur'ân'da yer alan tarihi vak'a ve kıssaları çok yönlü ele almak mümkündür. Fıkıh ilminin yanında diğer İslâmî ilimler için de bir yöntem bilim olan fıkıh usulü ilmi, bu vak'a ve kıssalar için bir şer'î delil geliştirmiş ve *şer'u men kablenâ* adı altında incelemeye tabi tutmuştur. Bu delil altında, önceki milletlere ait normatif kurallar ele alınmış ve bunların Müslümanlar için bağlayıcılığı üzerinde durulmuştur. Biz de bu çalışmamızda, Kur'ân-ı Kerim'de geçen İslâm'dan önce yaşamış milletlerin hukukî muamelelerinin şer'î değeri üzerinde duracağız.

1. Bağlayıcılık Açısından Öncekilerin Şer'îati

Fıkıh usulü eserlerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den önce yaşamış ümmetlerin şer'îatlerinin Müslümanlar için bağlayıcılığı hakkında üçlü bir taksim yapılmıştır:

1. Müslümanlar için de geçerli olduğuna dair delil bulunanlar,
2. Müslümanlar için neshedildiğine dair delil bulunanlar,
3. Müslümanlar için geçerli olduğuna ya da neshedildiğine dair herhangi bir delil bulunmayanlar.

İslâm âlimleri, ilk kategoride yer alanların Müslümanlar için de bağlayıcı, ikinci kategoride yer alanların Müslümanlar için bağlayıcı olmadığı hususunda görüş birliğine varmışlardır.¹ Üçüncü kategoride yer alanlar hakkında görüş ayrılıkları olmuş ve birbirinden farklı birtakım görüşlere ulaşılmıştır. İlk iki kategoride yer alan hükümlerin bilgi değeri hakkında farklı bir görüş bulunmadığı için, bunlar üzerinde durmayacağız, sadece üçüncü kategoride yer alanlar üzerinde durup bunların Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığını incelemeye çalışacağız.

2. Bağlayıcılığı Tartışmalı Olan Öncekilerin Şer'îati

Üzerinde duracağımız asıl konu, naslarda yer alıp da hakkında Müslümanlar için bağlayıcı olduğuna dair herhangi bir delilin bulunmadığı öncekilerin şer'îatleridir.

¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Karâfi, *Nefâisu'l-usûl fi şerhi'l-Mahsûl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvad (Mekke: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1416/1995), 6/2371; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi İbnü's-Sübki, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî-Nüreddîn Abdülcebbar Sağîri (Dubai: Dâru'l-buhûsi'l-İslâmiyye, 1424/2004), 5/1803-1804.

2.1. Mütakellimîn Metodunda

Mütakellimîn yöntemiyle telif edilen ilk usul eserlerinden birinin sahibi olan Mu'tezile âlimi Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (436/1044), *el-Mu'temed'* de mezhebinin görüşünü; "Hz. Peygamber (s.a.v.) bi'setten önce de bi'setten sonra da önceki şeriatlerin hiçbiriyle mükellef olmamıştır." şeklinde kaydetmiştir.² Diğer usul âlimlerinin de belirttiği üzere Mu'tezile'ye göre hangi türü olursa olsun önceki şeriatlerin hiçbiri Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'nun ümmeti için bağlayıcı değildir.

Ebü İshâk eş-Şîrâzî (476/1083), *et-Tabsire* ve *el-Maûne fi'l-cedel* adlı eserlerinde neshe uğramamış *şer'u men kablenânın* bağlayıcı olduğunu belirtmiş,³ ancak daha sonra telif ettiği *el-Lüma'* da Şâfiî âlimlerin konu hakkında ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra, "*et-Tabsire'de sunduğum görüş, neshedildiği tespit edilenler hariç şer'u men kablenânın bizim için de geçerli olduğu şeklindedir, ancak şu anda sahih gördüğüm görüş, bunların hiç birinin bizim için şer'î bir kaynak olmadığıdır*"⁴ şeklinde *şer'u men kablenâyı* hiçbir türüyle kabul etmediğini kaydetmiştir. *Şerhu'l-Lüma'* adıyla Şîrâzî'ye nisbet edilen eserde *et-Tabsire'* de sunduğu görüşün benzerini zikrederek *şer'u men kablenânın* –Kitâb ve Sünnet'te yer almış ve neshedildiğine dair bir delilin olmaması şartıyla- şer'î bir delil olduğunu delilleriyle ve muhaliflerine verdiği cevaplarla savunmuştur.⁵ *Şerhu'l-Lüma'*ın *el-Lüma'*dan sonra telif edilmiş olması gerekliliğinden hareketle, şerhte dile getirilen görüşün nihaî görüş olması icap etmektedir. Ancak *Şerhu'l-Lüma'* olarak tenkitli neşri yapılan eserin *el-Lüma'* metnini şerhetmediğinden ve şerhten ziyade orta hacimli müstakil bir metin özelliğini taşımasından, eserin *el-Lüma'*ın şerhi ve orada serdettiği görüşlerin de nihaî görüşleri olduğu hususunda ciddi şüphelerin bulunmasından dolayı, *el-Lüma'*daki görüşlerinin nihaî görüşleri olması kuvvetle muhtemeldir. *el-Lüma'*da, *et-Tabsire'*deki görüşünden vazgeçtiğini söylediği gibi, onun şerhi olduğu iddia edilen eserde de, üzerine şerh yazdığı metindeki görüşünden vazgeçtiğini söylemesi beklenirdi.⁶ Ayrıca eserin bir diğer isminin, *el-Vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl'*⁷ ya da *el-Vusûl ilâ mesâili'l-usûl'*⁸ olması, eserin *el-Lüma'*ın şerhi değil de müstakil bir eser olma ihtimalini güçlendirmektedir. Muhammed Hasan Heyto, *et-Tabsire'*ye mukaddime mahiyetinde kaleme aldığı *el-İmâmu's-Şîrâzî hayâtuh ve ârâuhuh/l-usûliyye* adlı eserinde *Şerhu'l-Lüma'*ı görmediğini söylemiş,⁹ bundan dolayı eserin mahiyeti hakkında bir görüş sahibi olamamış ve bunun neticesinde Şîrâzî'nin rücû ettiği görüşlerini değerlendirdiği¹⁰ bölümde *şer'u men kablenâ* hakkında dile getirilen görüşlerin onun nihaî görüşleri olup olmadığı

² Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, Mu'tezile'nin konu hakkındaki görüşünü adeta başlıkta özetlemiştir: *Bab: Hz. Peygamber (s.a.v.) ile O'nun ümmeti nübüvvetten önce de sonra da öncekilerin şeriatıyla sorumlu olmamıştır* (Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hamidullah (Dimaşk: el-Ma'hedu'l-İlmî el-Fransî, 1384/1964), 2/899). el-Basrî, mezhebinin görüşünü; "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setten sonra öncekilerin şeriatleriyle sorumlu olmadığına delillerine gelince ..." diyerek izah etmeye çalışmıştır (Basrî, *Kitâbu'l-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, 2/901-907).

³ Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tabsire fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1403), 1/100; Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Maûne fi'l-cedel*, thk. Ali b. Abdülazîz el-Umeyrîni (Kuveyt: İhyâu't-turâsi'l-Arabî, 1407), 46, 64.

⁴ Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*, thk. Muhyiddin Dîb Mestû-Yûsuf Ali Büdeyvi (Dimaşk-Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib-Dâru İbn Kesîr, 1416/1995), 136-137.

⁵ Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma' fi usûli'l-fikh*, thk. Abdülmecid Türkî (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1988/1408), 1/528-532.

⁶ Şîrâzî şer'u men kablenâ hakkındaki görüşleri sıralarken; birinci sırada, İslâm şeriatinin neshettiği hariç onun bizim için de şer' olduğunu söyler. İkinci sırada bizim için şer' olmadığını söyler. Üçüncü sıradaysa bazı peygamberlerin şeriatinin bizim için şer' olduğunu söyleyen kendi içinde ihtilafı olan görüşü kaydeder. Şîrâzî birinci görüşü sunarken "Bu, bizim desteklediğimiz görüştür" demesine rağmen, ikinci görüş için "Bu, İmamın tercihidir" şeklinde bir ekleme yapılarak metne müdahalede bulunulmuş ayrıca *el-Lüma'*ın şerhi olduğu iddia edilen eserdeki bu çelişkiye sadece dikkat çekmekle yetinilmiştir (Türkî, *Şerhu'l-Lüma'* (naşirin dipnotu), 1/527).

⁷ Mustafa b. Ahmed el-Kostantîni Hacı Halife Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutub ve'l-funûn* (Bağdat: Mektebetü'l-mü-sennâ, 1941), 2/2014.

⁸ Türkî, *Şerhu'l-Lüma'* (naşirin önsözü), 1/57.

⁹ Muhammed Hasan Heyto, *el-İmâmu's-Şîrâzî hayâtuh ve ârâuhuh/l-usûliyye* (Dimaşk: Dâru'l-fikr, ty.), (el-bâbu'r-râbi') 31.

¹⁰ Heyto, *el-İmâmu's-Şîrâzî*, (el-bâbu'r-râbi') 32.

hakkında da bir fikir sahibi olamamıştır. Netice itibariyle Şîrâzî'nin *el-lüma*" da dile getirdiği görüşlerinin onun konu hakkındaki nihâî görüşleri olduğu ve neshe uğramadığı sabit olan türü de dâhil olmak üzere *şer'u men kablenâ*yı benimsemediği anlaşılmaktadır.

İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî (478/1085) *el-Burhân*'da 'öncekilerin şer'iatî' başlığı altında, tartışmalı olduğunu söylediği konu hakkında üç görüş kaydeder:

1. *Şer'u men kablenâ*yla ilgili bir hüküm bulunur ve onu nesheden bir şey de bulunmazsa, bu durumda bunun benimsenmesi gerekir. Bu, İmam Şâfiî'nin meylettiği görüş olup ashâbının çoğunluğu da kendisine uymuştur.
2. *Şer'u men kablenâ* aklen câiz değildir. Bu görüş Mu'tezile'ye aittir.
3. Bu, aklen mümteni değildir fakat şer'an mümtenidir.¹¹

İmamü'l-Haremeyn, konu hakkındaki görüşleri kaydettikten sonra, bizim şer'atimizde *şer'u men kablenâ*yı nesheden bir şey olmadığı takdirde aklın onu kabul etmesini muhal görmediğini söylemiştir. Bunun için de 'el-muhtâr indenâ (*bizde tercihe şayan görüş*)' şeklindeki tercih ifadesini kul-lanmıştır. Bunun aynı zamanda mezhebin görüşü olduğunu kaydetmiştir.¹²

İmam Gazzâlî (505/1111), *şer'u men kablenâ* delilini, *mevhûm deliller* ve 'İslam şer'atının neshettiğini tasrih etmediği bizden önceki peygamberlerin şer'atleri' başlığı altında işlemiştir.¹³ Bu başlıktan, sadece neshe uğradığına dair herhangi bir bilginin olmadığı *şer'u men kablenâ* türünün delil olarak alınması gerektiğini ima ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira bu başlık altında mezkûr delilin diğer türleri üzerinde de durmuş, lehteki ve aleyhteki delilleri serdederek bunları değerlendirmiştir.¹⁴ Ancak bununla beraber Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setten önce herhangi bir peygamberin şer'atiyle mükellef olup olmadığı problemine değinir ve *el-muhtâr* sîgasıyla konunun açık olmadığını belirtir.¹⁵ Gazzâlî'nin konu hakkında kesin bir bilginin bulunmayışı şeklindeki yaklaşımı, sonraki usul eserlerinde *tavakkuf* şeklinde yer almıştır.

İmam Gazzâlî önceki ümmetlerin şer'atlerinin bağlayıcılığını, *cevâz-ı aklî* (aklen mümkün oluşu) ve *vukû-u sem'î* (vukuu hakkında haberin bulunması) üzerinde temellendirir:

"Vukû-u sem'îye gelince, şer'atimiz tartışmasız bütün şer'atleri tümüyle neshetmez. Zira imanın vücubunu, zinanın, hırsızlığın, öldürmenin ve küfre düşmenin haramlığını neshetmemiştir. Fakat bu mahzurlar ya yeni bir hitapla ya da başkasına inen ve sürdürülmesi istenen bir hitapla haram kılınmıştır. Onların şer'atlerine aykırı olan hususlarda mutlaka yeni bir hitap gelmiştir. Bir olay olduğunda, önceki şer'atlere muhalif bir vahiy nazil olmadığı sürece, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onların dinine uyması gerekir. Tartışmanın özü buna dayanmaktadır."¹⁶

Öyle anlaşılıyor ki; Gazzâlî'nin ifadesinin önceki ümmetlerin şer'atlerinin mutlak anlamda bağlayıcı olduğu şeklinde anlaşılmasından çekindiği için eserin naşiri ve aynı zamanda günümüzün önemli bir fıkıh usulü bilgini olan Muhammed Süleyman el-Eşkar, Gazzâlî'nin bundan, Kitâb ve Sünnet'te yer alan önceki ümmetlere ait şer'atleri kastettiğini özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir.¹⁷ Dolayısıyla Gazzâlî'nin 'Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onların dinine uyması gerekir' ifadesini, naslarda yer alan ve geçersiz

¹¹ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdulazim Mahmud ed-Dîb (Katar: ye.y., 1399), 1/503-504.

¹² Cüveynî, *el-Burhân*, 1/503-504.

¹³ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1417/1997), 1/391.

¹⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/394-399.

¹⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/394-396.

¹⁶ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/392-393.

¹⁷ Eşkar, *el-Mustasfâ* (naşirin dipnotu), 1/393.

olduğu hakkında herhangi bir bilginin bulunmadığı şer'iatler şeklinde anlamak gerektiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda aktardığımız pasajdan hemen sonra kaydettiği “*Tercih edilen görüşe (el-muhtâr) göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şer'u men kablenâyı benimsememiştir*”¹⁸ ifadesinin, İslâm'ın neshetmediği şer'iatler dışında kalan şer'u men kablenânın diğer türleri hakkında olduğunu belirtmek gerekir. Kendi görüşüne delil olarak getirdiği *dört meslek* (dayanak) ve karşı çıkanın (*muhalif*) iddiasına temel teşkil ettiğini söylediği beş ayet ve üç hadisle bunlara verdiği cevap bunu göstermektedir. Bedreddin ez-Zerkeşî (794/1392) *el-Bahru'l-Muhit* adlı ansiklopedik fıkıh usulü eserinde, İmam Gazzâlî'nin hayatının sonuna doğru şer'u men kablenânın delil olmadığını tercih ettiğini kaydetmiştir.¹⁹ Zerkeşî'nin, *el-Mustasfâ*'dan sonra eser telif etmeyen Gazzâlî'ye yaptığı isnadın neye dayandığı kapalı kalmaktadır.

Fahreddin er-Râzî (606/1210), Mu'tezile'nin cumhuruna ve fukahanın ekserisine göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hiç kimsenin şer'iatine göre amelde bulunmadığını, fukahadan bir grubunsa, neshedilenler haricinde başka ümmetlerin şer'iatıyla amelde bulunduğunu kaydetmiştir. Müsbet görüş sahiplerinin iddialarını dört hüccetle değerlendirip reddetmesinden ve ayrıca karşı tez sahiplerinin delil olarak getirdikleri beş ayet-i kerimeyi tek tek inceleyerek onlara cevap vermesinden, onun şer'u men kablenâyı kendi içinde bir tasnife tabi tutmadan şer'î bir delil olarak görmediği vuzuha kavuşmaktadır.²⁰

Tâceddîn el-Urmevî (653/1255) *el-Hâsıl (mine'l-Mahsûl)* ve Sirâceddîn el-Urmevî (682/1283) *et-Tahsîl (mine'l-Mahsûl)* adlı eserlerinde, ihtisarları olan *el-Mahsûl*'da olduğu gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önceki ümmetlerin şer'iatleriyle mükellef olmadığı şeklindeki fukahanın ekseriyetinin görüşünü kabul etmişlerdir.²¹

Seyfeddîn el-Âmidî (631/1233) konuyu, ‘*sahih delil olduğu zannedildiği halde öyle olmayan*’ başlığı altında işlemiş, Ebû Hanîfe'nin ashâbına, iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel'e ve İmam Şâfiî'nin bazı ashâbına göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.), önceki ümmetlerin tahrife uğramış kitaplarından aktarılan değil de vahiy yoluyla sahîh olarak gelen şer'u men kablenâyı mükellef olduğunu kaydetmiştir. Mu'tezile ve Eş'arî mezheplerinin konu hakkındaki görüşlerinin olumsuz olduğunu belirttiikten sonra, bunun tercihe şayan (*el-muhtâr*) olduğunu söylemiştir.²² Böylece Âmidî, herhangi bir ayırma gitmeden şer'u men kablenâyı mutlak olarak reddetmiştir.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin şer'u men kablenânın hiçbir türünü sahîh görmediği şeklindeki son görüşünü *el-Lüma*'da sunduktan sonra onu desteklemek için yaptığı izahtan onun, İslâm öncesi semavi kitaplarda yer alan şer'î hükümleri kastettiği ancak bir bütün olarak bu delile karşı çıkmasından da naslarda yer alıp da neshedildiğine dair bir delilin bulunmadığı hükümleri artık yeni bir kaynak adı altında değil, Kitâb ve Sünnet kapsamında bağlayıcı bir hüküm olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Şâfiî ve Müttekellimîn usul âlimlerinden Cüveynî ve Gazzâlî'nin Kur'ân ve Sünnet'te yer alıp da neshe uğramamış şer'u men kablenâyı şer'î bir delil olarak kabul etmelerine karşın, bu iki âlimden sonra gelen ve onların eserleri üzerine *el-Mahsûl* ve *el-İhkâm* adlı mutemed ve muhalled eserlerini bina eden Râzî ve Âmidî, kendi içinde herhangi bir ayırma gitmeden bu delili mutlak olarak reddetmişlerdir.

¹⁸ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/394.

¹⁹ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah eş-Şâfiî ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*, thk. Abdülkadir Abdullah el-Ânî (Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf, 1413/1992), 6/4'.

²⁰ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1429/2008), 1/410-414.

²¹ Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Hüseyin el-Urmevî (Tâceddîn), *el-Hâsıl mine'l-Mahsûl*, thk. Abdüsselâm Mahmûd Ebû Nâcî (Bingazi: Câmîatu Karyûnus 1994), 2/32-36; Sirâcüddîn Mahmûd b. Ebî Bekr el-Urmevî (Sirâceddîn), *et-Tahsîl mine'l-Mahsûl*, thk. Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988), 1/442-445.

²² Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzâk Afîfî (Beyrut-Dımaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003) 4/137.

Diğer ulemanın *şer'u men kablenâ* kapsamında benimsedikleri hükümleri, naslarda yer almasından dolayı artık yeni bir delil olarak değil de Kitâb ve Sünnet delilleri kapsamında benimsemiş olmalıdır. Âmidî'nin "Hz. Peygamber (s.a.v.) önceki şerâatlerden sadece yeni bir vahiyle geleni benimsemiştir"²³ sözü, bu minvalde düşünülebilir.

Şâfiî usulünde konu ekseninde tartışılan meselelerden biri de, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setten önce herhangi bir dine mensup olup olmadığı ya da herhangi bir dine göre ibadet edip etmediği problemidir.²⁴ Konu hakkında birtakım tezler ileri sürülmekle beraber, usulcüler bunlara sıcak bakmamışlar ve ihtiyatı da elden bırakmayarak *tavakkuf* (Cüveynî *mültebis* ifadesini kullanır) etmeyi tercih etmişlerdir.²⁵ Âmidî, bi'setten sonra olduğu gibi önce de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önceki şerâatlere bağlı olmadığı şeklindeki görüşünü, "Şâfiî'nin ashâbının ve Müslümanların imamlarının görüşü işte budur, usulcülerin *tavakkuf* görüşü uzak bir yaklaşımdır"²⁶ sözleriyle teyit ederek *tavakkuf* görüşünde olanları dahi isabetli bulmamıştır. Bu problemin *şer'u men kablenâ* kapsamında aslı olarak değil tâlî olarak tartışıldığını da belirtmek gerekir. Mutezilî âlim Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setten önce de önceki şerâatlere bağlı olmadığını söyleyerek mezhebinin konu hakkındaki görüşünü kaydetmiştir.²⁷

İbnü'l-Hâcib (646/1249) *Muhtasaru'l-Müntehâ* adlı eserinde *şer'u men kablenâ* başlığı altında neshe dilmemiş önceki ümmetlerin şerâatlerinin Müslümanlar için de şer' olduğunu veciz ifadelerle kaydetmiştir.²⁸ Bi'setten önceki şerâatlerin de bağlayıcı olduğunu söyleyerek *şer'u men kablenâ*nın kapsamını geniş tutmuştur.²⁹ Eseri şerheden Adudüddin el-Îcî (756/1355) de musannifin görüşlerine katılarak onu deliller eşliğinde izah etmiştir.³⁰

Şehâbeddin el-Karâfi (684/1285), İmam Mâlik ve onun çoğu ashâbının, İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe'nin ashâbının, bir delilin tahsis ettiği hariç *şer'u men kablenâyı* aldıklarını, Kadı Ebû Bekir (el-Bâkılânî) ve başkalarınınsa onu kabul etmediklerini kaydederek onun şer'i bir delil oluşu hakkındaki delilleri serdetmiştir.³¹ Karâfi, *şer'u men kablenânın* üçe ayrıldığını belirttikten sonra, Kur'ân-ı Kerim'de geçen ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dilinden dökülen önceki ümmetlere ait şerâatlerin Müslümanlar için de şer' olduğu görüşünü kaydetmiştir.³²

Kâdî Beydâvî (685/1286), fıkıh usulünde zirve metinlerden biri olarak addedilen *Minhâcu'l-vusûl*'da *şer'u men kablenâyı* temas etmemiş, eseri şerheden Cemâleddin el-İsnevî (772/1370), çoğunluğa göre onun hiçbir şekilde delil olmadığını ve Fahreddin er-Râzî, Âmidî ve Beydâvî'nin de bu görüşte olduğunu söyleyerek onun görüşünü sunmuştur.³³

Tâceddin es-Sübkî (771/1370), kendi zamanına kadar oluşmuş usûl-i fıkıh müellefatının özünü teşkil eden *Cemu'l-cevâmi'* adlı muhtasar metinde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bi'setten sonra kendisinden önceki ümmetlerin şerâatleriyle mükellef olup olmadığı meselesi hakkında, *el-men'* diyerek olumsuz

²³ Âmidî, *el-İhkâm*, 4/1: 1.

²⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/509; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/391.

²⁵ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1400/1980), 232; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi İbnü's-Sübkî, *Hâşiyetu'l-allâme el-Bennânî 'alâ şerhi'l-Mahallî 'alâ metni Cemi'l-cevâmi'* (Kahire: İhyâu'l-Arabiyye, ty.), 2/352.

²⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, 4/1: 1.

²⁷ Basrî, *el-Mu'temed*, 2/900-901.

²⁸ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-Müntehâ* (Kahire: Matbaatu Kürdistânî'l-ilmîyye, 1326), 218-219.

²⁹ İbnü'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-Müntehâ*, 218.

³⁰ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî, *Şerhu'l-Adud 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ'l-usûlî* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1421/2000), 370.

³¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Karâfi, *Şerhu Tenkîhi'l-usûl*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd (y.y.: et-Tabâatu'l-feniyyetu'l-müttahide, 1393/1973), 297-298.

³² Karâfi, *Şerhu Tenkîhu'l-usûl*, 298-299, 300.

³³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *Nihâyetu's-sûl şerhu Minhâci'l-vusûl* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1420/1999), 256.

kanaatini belirtmiştir.³⁴ *Cemu'l-cevâmi'* in en önemli şerhi olan *el-Bedru't-tâli'* (*Şerhu'l-Mahallî'*) de Celâleddin el-Mahallî (864/1459), metni *el-muhtâr* (tercihe şayan görüş) ifadesiyle açmış, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatinin kendisine has olduğunu söyleyerek meseleyi temellendirmiş, neshe uğramamış *şer'u men kablenâ*yla mükellef olduğu şeklindeki görüşü de *kîle* lafzıyla zayıf olarak kaydetmiştir.³⁵

2.2. Fukaha Metodunda

Mütekellim'in usulünde *şer'u men kablenâ* ve onun şer'î değeri hakkında yaptığımız değerlendirmeden sonra fukaha usulünde konuyu incelemeye geçebiliriz.

Fukaha yöntemine göre yazılmış ilk usul eserlerinden olan *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eserinde Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (370/981), önceki ümmetlerin şeriatlerinin bağlayıcılığı hakkında biri menfi biri müsbet iki görüşü sunmuş, müsbet görüşü detaylandırıp Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den (189/805) deliller getirdikten sonra, *şer'u men kablenâ*nın bağlayıcı olduğu görüşünü şu şekilde kaydetmiştir:

"Bu açık bir şekilde göstermektedir ki; İmam Muhammed, önceki peygamberlerin şeriatlerinden neshedilmemiş olanının bizim için de bağlayıcı olduğu görüşüne sahip olmuştur. Sonra bizim için şunu demek mümkündür: İmam Muhammed onların artık bizim peygamberimiz için de şeriat olduğunu görünce, onun bizim için de bağlayıcı olduğu görüşüne sahip oldu."³⁶

Ebû Bekir el-Cessâs, önceki ümmetlerin şeriatlerinin bağlayıcı olabilmesi için mutlaka ya Kur'ân-ı Kerim'de yer alması ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dilinden dökülmesi gerektiğini belirtmekten geri kalmamış, bu özelliğe sahip olamayanlara itibar edilemeyeceğini vurgulamıştır. Neshe uğramamış önceki ümmetlerin şeriatlerinin meşruiyetinin, Kitâb ve Sünnet'te yer alıp da peygamberimiz için teşrî kılınmasından aldığı hususuna sürekli olarak vurgu yapmıştır.³⁷

Cessâs'a göre *şer'u men kablenâ* için üç durum söz konusudur:

1. Neshedilinceye kadar sonraki peygamberler için de bağlayıcıdır.
2. Bütün insanlar için bağlayıcı değildir, bunlardan neshedilmemiş olanlar önceki peygamberlerin şeriatî olduğu için değil peygamberimize teşrî kılındığı için bize de bağlayıcı olmuştur.
3. Ne varlığını sürdürmesi ne de Kitâb ve Sünnet aracılığıyla teşrî kılınması bakımından olsun, önceki peygamberlerin şeriatlerinden hiçbirisi hiçbir şekilde bağlayıcı değildir.³⁸

Cessâs, birinci yaklaşımı baştan reddetmiş, ikinci ve üçüncü yaklaşımı birlikte değerlendirip ikincisini deliller eşliğinde savunarak doğrudan savunmuş, üçüncüsünü de dolaylı olarak reddetmiştir.³⁹

Cessâs aslında *şer'u men kablenâ* hakkındaki tartışmaların ve yaşanan görüş ayrılıklarının adeta temel noktasına temas etmiş, görüş ayrılıklarının önceki şeriatlerin yeni bir delil kapsamında mı yoksa

³⁴ İbnü's-Sübkî, *Cemu'l-cevâmi'* (*Hâşiyetu'l-Bennânî*), 2/352.

³⁵ Mahallî, *Şerhu'l-Mahallî* (*Hâşiyetu'l-Bennânî*), 2/352. Mahallî'nin şerhine hâşiyeye yazan Mâlikî âlim Abdurrahman b. Cârullah el-Bennânî (1198/1784), İslâm şeriatinde varlığını sürdürmüş olsa dahi *şer'u men kablenâ*'nın delil olmaması Şâfiî mezhebindeki, neshedildiğine dair delil olması durumunda geçerli olmasaydı Mâlikî mezhebinde aslı görüş olduğunu kaydetmiştir (*Hâşiyetu'l-Bennânî*, 2/352-353). Bir diğer muhaşşî Hasen b. Muhammed b. Mahmûd el-Attâr eş-Şâfiî (1250/1834), *kîle* tazîf sigasıyla dile getirilen görüşün İbnü'l-Hâcib'in tercihi olduğunu ve Cüveynî'nin İmam Şâfiî'nin bu görüşe meylettiğini söylediğini aktarmıştır (eş-Şeyh Hasan el-Attâr, *Hâşiyetu'l-Attâr ale Cemi'l-cevâmi'* (Mısır: Matbaatu Mustafa Muhammed, ty.), 2/394).

³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vezâretu'l-evkâf, 1414/1994), 3/19-20.

³⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/19-20, 21, 23, 26.

³⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/20-21.

³⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/21-22, 22-27.

Kitâb ve Sünnet kapsamında mı mülâhaza edilmesi gerektiği noktasından kaynaklandığına odaklanmış, onun önceki ümmetlere ait oluşundan değil peygamberimize teşri kılınışından dolayı bizim için de bağlayıcı olduğu temel ilkesinden hareket ederek meseleyi ta'lil etmiştir.

Ebû Zeyd ed-Debûsî (430/1039), Cessâs'ın kaydettiği üç temel yaklaşım üzerinden *şer'u men kablenâyı* değerlendirmiş, burada asıl kastedilen şeyin, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) önceki ümmetlerin şeriatlarından vahyedip de daha sonra neshetmediği şeriatler olduğunu ve bunun artık peygamberimizin şeriatı haline geldiğini belirtmiştir.⁴⁰ Debûsî, Cessâs'ın tafsilatıyla izah ettiklerini sistematik bir şekilde özlü ifadelerle dile getirmiştir.

Şemsü'l-eimme es-Serahsî (483/1090), benzer şekilde üç yaklaşımı kaydetmiş ve bunlardan tercih ettiğini *esah sîgasıyla* şu şekilde kaydetmiştir:

"Allah'ın kitabı ya da Resûlullah'ın (s.a.v.) beyanı ile öncekilerin şeriatı olduğu tespit edilenlerle, peygamberimizin şeriatı olduğu üzere neshedilmediği sürece amel etmemiz gerekir. Ama Ehl-i kitâbın naklettikleriyle ya da Müslümanların onların eserlerinden tespit ettikleriyle bilinenlere gelince, onlara ittiba etmek gerekmez."⁴¹

Serahsî, İmam Muhammed'den nakledilen örneğe istinat etmekten farklı olarak Ebû Yusuf (182/798) ve Kerhî'den (340/952) aktarılan örneklere de dayanmıştır. İmam Şâfiî'nin bu konuda kendilerine aykırı davranmadığını da eklemiştir. Serahsî de de bağlayıcı olan öncekilerin şeriatlerinin, Kitâb ve Sünnet'te yer alıp da neshe uğramamışlar olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Serahsî ayrıca, Hz. Peygamber'in r (s.a.v.) bi'setten önce herhangi bir peygamberin şeriatıyla mükellef olup olmadığı (*hel kâne müteabbeden bi-şeriatı men kablenâ*) meselesinin izah yerinin *usûlü't-tevhîd* olduğunu ve kendisininse usûl-i fıkıhla alakalı olanını zikredeceğini kaydetmiştir.⁴²

Fukaha metoduna göre telif edilen eserlerin kemal noktasını teşkil eden *el-Usûl*'ünde Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî (482/1089), *şer'u men kablenâ* hakkında daha önceki Hanefî usulcülerin sunduğu üç görüşü vermiş, ardından kendilerine göre sahih olan görüşü de şu şekilde belirtmiştir: *Önceki şeriatlerden Allah Teâlâ'nın ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inkâr etmeksizin bize anlattığı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeriatı olacağı üzere bizim için de bağlayıcıdır.*⁴³ Pezdevî, her bir görüş sahibinin delillerini belirttikten sonra aynı mealdeki görüşünü tekrar etmiş, belirtilen şartlar dâhilinde kaydettiği görüşün kendilerince *el-muhtâr* (tercihe şayan) olduğunu, kendisinden önceki usulcülerin yaptığı gibi İmam Muhammed'in muhâyee ve kısmet için istinat ettiği ayetleri delil olarak getirmiş ve belirttiği görüşün mezhepteki yerleşik görüş (*el-mezheb*) olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴

Fukaha metoduyla yazılmış temel eserler üzerinden görüşlerini tespit ettiğimiz Hanefî usulcüler, önceki ümmetlerin şeriatleri (*şeriatu/şerâiu men kablenâ*) hakkında mezhep imamlarından Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin tespitleri ve delillerinden hareketle, neshe uğradığına dair herhangi bir delilin bulunmadığı *şer'u men kablenâ*'nın bağlayıcı olduğu şeklinde hiçbir görüş ayrılığı yaşamadan tek bir görüşe sahip olmuşlardır. Hanefî usulcülerde, Kitâb'da ya da Sünnet'te yer alan önceki şeriatlerin, neshe

⁴⁰ Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddîn el-Meys (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1421/2001), 253.

⁴¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî (Haydarabad: İhyâu'l-meârifî'n-nu'mâniyye, ty.), 2/99-100.

⁴² Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/100.

⁴³ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî (Keşfu'l-esrâr)*, 3/315-316. *Usûlü'l-Pezdevî*'ye yazılan en önemli şerh addedilen *Keşfu'l-esrâr*'da, mütekelliminin ekseriyetine, Hanefî ve Şâfiîlerden bir gruba göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önceki ümmetlerin şeriatleriyle mükellef olmadığı (Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr an usûli fahri'l-İslâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1418/1997), 3/316) kaydından hareketle, Hanefîler içinde menfi görüş sahiplerinin bulunduğu ve muhtemelen bundan dolayı *el-muhtâr* ve *el-mezheb* tercih sîgaları kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî (Keşfu'l-esrâr)*, 3/321, 322.

uğramamış olması şartıyla artık Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şer'atine dönüştüğü düşüncesi ve mutlak naslarda yer alması hassasiyetine yapılan vurgu yer almaktadır. Hanefî usulcülerin bu hassasiyetinde, aslında konu hakkındaki görüş ayrılıklarının da öze dayalı değil söze dayalı bir ayrılık ve yüzeysel bir ihtilaf olduğuna ima bulunmaktadır.

2.3. Memzûc Metotta

Mütekellimîn ve fukaha metoduna göre telif edilmiş eserlerde *şer'u men kablenânın* şer'î değerini inceledikten sonra, mahiyet itibariyle mezkûr eserlerle aynı ancak yöntem olarak farklılık arz eden memzûc metotla telif edilmiş eserlere geçebiliriz.

Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn İbnü's-Sââtî (694/1295), Seyfeddîn el-Âmidî'nin *el-İhkâm'* ile Fahrülislâm el-Pezdevî'nin *el-Usûl'*ünü ihtisar edip kendi usul birikimini de ekleyerek fıkıh usulü tarihinde Mütekellimîn ve fukaha metodlarının birleştirildiği ilk örnek olan *Bedî'u'n-nizâmi'l-câmi' beyne kitâbeyi'l-Pezdevî ve'l-İhkâm* adlı eserinde,⁴⁵ Hanefî usulcülerin, öncekilerin şer'atlerinden nakledilip de inkâr edilmeyenin bağlayıcı olduğu şeklindeki görüşünü tercih etmiştir (*el-muhtâr*).⁴⁶ İbnü's-Sââtî, önceki Hanefî usulcüler gibi konu üzerinde fazla durmamış, müsbet ve menfi görüşleri delilleri eşliğinde kısaca sunduktan sonra kendi mezhebinin görüşünü ihtiyar etmiştir.

Sadrüşşerîa es-Sânî el-Mahbûbî el-Buhârî (747/1346), Fahrülislâm el-Pezdevî'nin *el-Usûl'*ünü esas alarak ve Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mahsûl'*ü ile İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtasar'*ındaki konuların özünü yansıtarak her iki metodu mezcetme yoluyla telif ettiği *Tenkîhu'l-usûl ve et-Tavdîh fi halli ğavâmidî't-Tenkîh* adlı şerhinde,⁴⁷ deliller eşliğinde özlü ifadelerle Hanefî usulcülerinin görüşünü (*el-mezheb indenâ*) paylaşmıştır.⁴⁸

Mütekellimîn ve fukaha metodlarının mezcedilmesiyle telif edilen eserlerden bir diğeri olan *et-Tahrîr fi usûli'l-fıkıh*'ta İbnü'l-Hümâm (861/1457), Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'nun ümmeti için teşri kılınan, neshedici bir delil bulunmadığı sürece bağlayıcı olduğunu söylemiştir.⁴⁹ İbnü'l-Hümâm eserin ismine alt başlık mahiyetinde "*Hanefî ve Şâfiî istilâhlarını câmi'*" notunu eklemesi, eserin her iki metodu kapsadığını ve İslam tarihinin en önemli eğitim kurumlarından biri olan el-Ezher'de ders kitabı olarak okutulması, eserin önemini göstermektedir. İbnü'l-Hümâm, eserinin her iki metoda uygun telif edildiğini haklı çıkaracak şekilde, Hanefî usulcülerin kullandığı '*şer'iatulşerâiu men kablenâ'* başlığı yerine çoğunlukla Şâfiî usulcülerin kullandığı '*hel kâne müteabbeden ...*' başlığını tercih ederek diğer aklı ilimler eşliğinde her iki metodu mezcetmiştir. İbnü'l-Hümâm her iki mezhebin görüşünü delilleri eşliğinde veciz ifadelerle tartışmış ve Hanefî mezhebinin görüşünü savunmuştur. İbnü'l-Hümâm, karşıt görüş sahipleri arasında yaşanan ihtilafın özüne dikkat çekecek bir tespitte bulunmuş, Allah Teâlâ'nın vahyedip ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nakledip de inkâr edilmeyen öncekilerin şer'atlerinin üçüncü bir kaynak olduğu tezine karşı çıkmış, bunların neticede iki temel kaynağa bağlı olduğundan hareketle beşinci bir istidlâl olmadığını kaydetmiştir.⁵⁰ İbnü'l-Hümâm böylece her iki muhit arasındaki görüş ayrılıklarının öze dayalı olmadığını anlamamızı sağlayacak tespitlerde bulunmuştur.

⁴⁵ Ahmed Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 190-192.

⁴⁶ Sa'd b. Garîr b. Mehdî es-Sülemî, *Bedî'u'n-nizâmi'l-câmi' (Nihâyetu'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl)* (Mekke: Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, Doktora Tezi, 1405/1985), 2/659-660.

⁴⁷ Şükrü Özen, "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 35/427-431.

⁴⁸ Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa el-Mahbûbî el-Buhârî Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh fi halli ğavâmidî't-Tenkîh (Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh)* (Mısır: Mektebetu sahîh, ty.), 2/32-33.

⁴⁹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fi usûli'l-fıkıh* (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1351), 359-360.

⁵⁰ İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 360.

et-Tahrîr'in en önemli şerhlerinden olan *et-Takrîr ve't-tahbîr*'de İbn Emîru Hâc el-Halebî (879/1474), eserin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak izahlarda bulunmuş, metinde kısaca anlatılan mevzuları ya da işarette bulunulan noktaları açarak müellifin meramını ifade etmeye çalışmıştır.⁵¹ Bazı Şâfiî hâşiyelerinde '*hel kâne müteabbeden bi-şer'ati men kablenâ*' ifadesindeki *müteabbeden* lafzının ism-i fâil mi yoksa ism-i mefûl mü olduğu izahına dahi girmiş ve bi'setten öncesi için ism-i fâil sîgasıyla (*müteabbeden*), sonrası için ism-i mefûl sîgasıyla (*müteabbeden*) okunması gerektiği şeklindeki Karâfî'nin de uygun gördüğü görüşü kaydetmiştir.⁵² İbn Emîru Hâc'ın, şerhettiği eserin müellifinin ve dolayısıyla kendi mezhebinin görüşünü benimsediğini de eklemeliyiz.

Memzûc metotla telif edilen bir diğer eser olan *Müsellemü's-sübût*'ta Muhibullah b. Abdüşşekûr el-Bihârî (1119/1707),⁵³ konu hakkındaki görüşlerini "*Muhtâr (tercihe şayan) görüşe göre bi'setten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ayrıca bizler öncekilerin şer'atiyle mükellefiz*" şeklinde kaydetmiştir.⁵⁴ İbn Abdüşşekûr eserinde İbnü'l-Hümâm'ı izlemiş, onun gibi *şer'u men kablenâ* için '*müteabbedün*' ifadesini kullanmış, *şer'u men kablenânın* şer'î değerinin nasla sabit olduğunu, bundan dolayı beşinci bir delil olmadığını ve hakkında icmâ bulunduğunu kaydetmiştir.⁵⁵

Mütekellimîn ve fukaha metotlarının mezcedilmesiyle teşekkül eden bu yeni metotla telif edilen eserlerin müellifleri Hanefî oldukları için mezheplerinin görüşünü tercih etmişlerdir. Fukaha ve memzûc metotla telif edilen eserlerde *şer'u men kablenânın* şer'î değeri hakkında görüş birliği bulunmakta ve onu şer'î bir delil olarak kabul etmektedirler.

3. Kur'ân Kıssalarındaki Önceki Ümmetlerin Şer'atlerinin Şer'î Değeri

Kur'ân-ı Kerim'in ana konularından birini teşkil eden önceki topluluklara ait kıssalar, farklı bilim dallarına konu olabilecek zengin bilgiler ihtiva etmekte, bunlardan hukukî muameleler fıkıh ilminin, bunların şer'î değeri de fıkıh usulünün konusunu teşkil etmektedir. Önceki topluluklara ait hükümlerin Müslümanlar için şer'î değerini mütekellimîn, fukaha ve memzûc metotla telif edilen temel fıkıh usulü eserleri üzerinden inceledikten sonra, bu kapsamda ele alınabilecek bazı örnekleri değerlendireceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen önceki ümmetlerin şer'atlerinden fıkıh ve fıkıh usulü açısından değerlendirilebilecek pek çok örnek bulunmakta hatta bazı çalışmalarda yüzün üzerinde ayet-i kerime üzerinde durulmaktadır.⁵⁶ Ancak biz bunlardan usul eserlerinde sıklıkla yer alan temel örnekler üzerinde duracağız ve bunlar üzerinden kıssaların şer'î değerini tespit etmeye çalışacağız.

3.1. Hz. Sâlih'in (a.s.) Devesi ve Mühâyee

Fıkıh usulü eserlerinde *şer'u men kablenâ* için verilen örneklerin başında, Hz. Sâlih'in (a.s.) kıssasında anlatılan devenin su içme sırası meselesi gelmektedir.⁵⁷ Bu mesele, Şuarâ (26) ile Kamer (54) sûrelerinde zikredilmektedir:

⁵¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1403/1983), 2/309-310.

⁵² İbn Emîr Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, 2/309-310.

⁵³ Ferhat Koca, "Müsellemü's-sübût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/ 83-84.

⁵⁴ Muhibullah b. Abdüşşekûr el-Bihârî, *Müsellemü's-sübût* (Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye, ty.), 2/148.

⁵⁵ Bihârî, *Müsellemü's-sübût*, 1/3, 2/148. Ayrıca bkz. Koca, "Müsellemü's-sübût", 32/ 83-84.

⁵⁶ Üsâme Muhammed Abdülazîm Hamza, *el-Kıssatu'l-kur'ânî ve eseruh fi istinbâti'l-ahkâm* (Ürdün: 1429/2008); Abdullah Acar, *Fıkıhî Açıldan Kur'ân Kıssaları* (Konya: Ekopi Matbaası, 2010).

⁵⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/20; Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 253; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/100; Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî (Keşfu'l-esrâr)*, 3/321, 322; Abdülazîz Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/321, 322.

“Salih: İşte (mucize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir, dedi.”⁵⁸

“Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret. Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin.”⁵⁹

Fıkıh usulünde genellikle müsbet görüş sahipleri, bu ayet-i kerimelerden hareketle müşterek mülkiyet ya da menfaatlerden sırasıyla faydalanmanın câiz olduğu görüşüne ulaşmışlar ve bunun için *mühâyee* ve *kısmet/taksim* kavramlarını kullanmışlardır. Furu-i fıkihta ise, birtakım farklılıklarla mülkiyet ve menfaatlerden belli usuller çerçevesinde sırayla faydalanma kapsam alanı farklılık arz etmekle beraber bütün mezheplerce benimsenmiştir.⁶⁰

3.2. Hz. Meryem ve Hz. Yunus'un Kıssası ve Kur'a

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Meryem'in (a.s.) himayeye alınması ve Hz. Yunus'un bindiği dolu gemide bir kişinin indirilmesi için kur'a çekilmesi yöntemi zikredilmiştir:

“(Resûlüm!) Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin.”⁶¹

“Doğrusu Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu.”⁶²

Hz. Meryem'i almak için kalemlerin suya bırakılması ve Hz. Yunus'un bindiği dolu gemide bir kişinin indirilmesi için kur'a çekilmesini anlatan ayet-i kerimeler, kur'a çekiminin meşruiyetine temel teşkil etmektedir. İmam Şâfiî, *kitâbu'l-kur'a* adında bir başlık kullanmış, Kur'ânın meşruiyeti için bu iki ayet-i kerimede anlatıldığı üzere Hz. Meryem ve Hz. Yunus için kur'a çekimini göstermiştir.⁶³ İslam hukukunda kur'a; delillerin çatışması, paylaşma, eşitler arasında seçim vb. durumlarda başvurulmuş bir yöntem ve bir çözümlenme aracı olarak mezhepler tarafından sıklıkla kullanılmıştır.⁶⁴

3.3. İsrailoğulları Kıssası ve Kısas

Kur'ân-ı Kerim'de, kısas hakkında iki ayet-i kerime bulunmaktadır:

“Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır). Kim bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için o kefarettir olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.”⁶⁵

⁵⁸ eş-Şuarâ 26/155.

⁵⁹ el-Kamer 54/27-28.

⁶⁰ Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî İbn Küdâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dâru âlemu'l-kutub,1417/1997), 14/97; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî-Saîd A'râb-Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1994), 7/183; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sa'dî İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvad, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1415/1994), 3/520; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dîmaşkî İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992), 6/262-263; İbrahim Kâfi Dönmez, “Mühâyee”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/ 508-510.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/44.

⁶² Sâffât 37/139-142.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs el-Muttalibî el-Kureşî eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 8/3.

⁶⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 8/3; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1414/1993), 15/8; İbn Küdâme, *el-Muğni*, 8/365, 14/382; Karâfi, *ez-Zahîre*, 7/199.

⁶⁵ el-Mâide 5/45.

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür). Ancak her kimin cezası, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gereken diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır.”⁶⁶

İsrailoğullarına yapılan hitabın bir benzeri Müslümanlara yapılmış ve her iki hitap da kısas için esas teşkil etmiştir. Bu ayet-i kerimelerden ilkinin Tevrât'ta geçtiği zikredilmiş olmasına rağmen, fûru-i fıkıh eserlerinde kısasın dayandığı en temel delillerden biri olarak işlenmiştir.⁶⁷

3.4. Hz. Yusuf Kıssası ve Kefâlet

“(Yusuf’un kardeşleri) onlara dönerek: Ne arıyorsunuz? dediler. Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşış) var dediler. (İçlerinden biri:) Ben buna kefilim, dedi.”⁶⁸

İslam hukukunda kefâlet akdine getirilen delillerin başında, Hz. Yusuf kıssasında anlatılan “*Ben buna kefilim*” ifadesi gelmektedir.⁶⁹

3.5. Hz. Musa Kıssası ve İcâre

“(Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksın.”⁷⁰

Hz. Musa (a.s.) kıssasında anlatılan bu olay, velinin velâyeti altındaki kız için damat adayına teklifte bulunabileceğine ve nikâh akdinin icâre üzerine kurulabileceğine delil teşkil etmektedir.⁷¹

Kur’ân-ı Kerim’de yer alan kıssalarda fikhî istidlâlde bulunulacak pek çok hüküm yer almaktadır. Bunları burada işlemek elimizdeki çalışmanın mahiyetine uygun düşmeyeceği için, fıkıh usulü eserlerinde sıklıkla delil olarak gösterilen birkaç örneğe kısaca temas etmekle yetindik.⁷²

Şer’u men kablênâyı şer’î bir delil olarak kabul eden usul âlimlerinin görüşleri için istinat ettikleri ayet-i kerimelerin aynısı, onu delil olarak kabul etmeyenlerin mensup oldukları mezhep âlimleri tarafından (mühâyee, taksim, kur’â, kısas, kefâlet, icâre vb. konularda olduğu gibi) delil olarak getirilmiştir.

Fıkıh usulü âlimleri *şer’u men kablênâyı* kabul edenler ve reddedenler şeklinde ikiye ayrılmış olsalar da her iki muhitin mensup oldukları mezhebin fûru-i fıkıh eserleri öncekilerin şerâtine ya da bu kabilden olacak naslarla doludur. Bir diğer ifadeyle teoride iki muhit arasında görüş farklılıkları olsa da pratikte bir fark olmadığı görülmektedir. Neticede her iki muhit mensubu aynı sonuca ulaştığına göre, taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının yüzeysel olduğu, bir tarafın öncekilerin hukukunu yeni bir delil olarak kabul ettiği, öteki tarafın Kitâb ve Sünnet kapsamında değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Klasik usul eserlerimizde geçtiği şekliyle, *şer’u men kablênâ* etrafında vuku bulan ihtilafların manaya yani mahiyete değil lafza yani şekle dayalı bir ihtilaf olduğu görülmektedir.

⁶⁶ el-Bakara 2/178.

⁶⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 6/٧٧, 53, 7/337, 343; Serahsî, *el-Mebsût*, 26/60; İbn Küdâme, *el-Muğnî*, 11/457-458; Karâfi, *ez-Zahîre*, 12/31; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1424/2003), 5/219.

⁶⁸ Yûsuf 12/71-72.

⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 29/161, 168; İbn Küdâme, *el-Muğnî*, ٧/٧٧; Karâfi, *ez-Zahîre*, 6/9, 9/191; Vehbe b. Mustafâ ez-Zühaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve edilletuh* (Beyrut: Dâru’l-fıkr, 1405/1985), 6/4642.

⁷⁰ Kasas 28/27.

⁷¹ İbn Küdâme, *el-Muğnî*, 8/5; Karâfi, *ez-Zahîre*, 5/371, 424; Zühaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve edilletuh*, 5/3801, 9/6772.

⁷² Konunun detaylı izahı için bkz. Hamza, *el-Kıssau’l-kur’ânî ve eseruh fi istinbâti’l-ahkâm*.

Sonuç

Fıkıh usulü ilminde eserlerin konu sistematığına bağlı olarak genellikle ihtilafı deliller arasında işlenen *şer'u men kablenâ*, İslâm'dan önceki ümmetlere ait hükümlerin Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığına konu edildiği bir delil olup genellikle; Müslümanlar için mensuh olduğuna dair delil bulunanlar, Müslümanlar için de geçerli olduğuna dair delil bulunanlar ve Müslümanlar için mensuh ya da geçerli olduğuna dair herhangi bir delil bulunmayanlar şeklinde üçe ayrılmıştır. *Şer'u men kablenâ*dan asıl kastedilen üçüncü şıkta yer alan olup onun hakkında usul âlimleri arasında genellikle biri müsbet diğeri menfi iki görüş bulunmaktadır. Mu'tezile usulcileri ve mütekillimîn usulcülerinden Fahreddîn er-Râzî ve ondan sonra gelenler, *şer'u men kablenâ*nın üçüncü türünü herhangi bir ayırma gitmeden mutlak anlamda reddetmişler, Râzî öncesi mütekillimîn usulcileri, Mâlikî usulcüler İbnü'l-Hâcib ve Şehâbeddîn el-Karâfî, fukaha ve memzuç metod mensubu usulcüler kabul etmişlerdir. Mütekillimîn usulcülerinde menfi görüşün etkili olmasında Râzî dönüm noktası olmuş, fukaha ve memzuc metod mensubu usulcülerse bağlı oldukları Hanefî mezhebinin görüşünü benimsemişlerdir. Usul eserlerinde farklı görüşler bulunmakla beraber, mezhep farklılığı bulunmaksızın fûrû-i fıkıh eserlerinde *şer'u men kablenâ* kapsamında mütalaa edilen hükümlere istinat edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim kıssalarında yer alan hükümler, fıkıh eserlerinde delil olarak alınmış ve konu sadedinde *el-Kitâb* kapsamında değerlendirilmiştir. Muhâyee, kur'a, kısas, kefâlet, icâre vb. konular, Kur'ân'da yer alan kıssalardan istinbat edilen hükümleri teşkil ederler. İdealizmi ve teorik düzlemi ifade eden usulde görüş ayrılıkları olmakla beraber, realizmi ve pratiği ifade eden fûrû' eserlerinde herhangi bir farklılık bulunmadan mezhep âlimleri tarafından Kur'ân kıssalarında yer alan hükümler kabul edilmiştir. Bu da *şer'u men kablenâ* hakkındaki ihtilafın lafzi olduğunu manevi olmadığını, usulde onu kabul edenlerin müstakil bir delil olarak gördüklerini, kabul etmeyenlerinse müstakil ve yeni bir delil olarak değil, Kitâb ve Sünnet kapsamında temel iki delil içinde kabul ettiklerini göstermektedir.

Kaynakça

- Acar, Abdullah. *Fikhî Açıdan Kur'ân Kıssaları*. Konya: Ekopi Matbaası, 2010.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrezzâk Afîfî. 4 Cilt. Beyrut-Dımaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1424/2003.
- Attar, eş-Şeyh Hasan el-. *Hâşiyetu'l-Attâr ale Cemi'l-cevâmî'*. Mısır: Matbaatu Mustafa Muhammed, ty.
- Basrî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib el-. *Kitâbu'l-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hamidullah. Dımaşk: el-Ma'hedu'l-İlmî el-Fransî, 1384/1964.
- Bihârî, Muhibullah b. Abdüşşekûr el-. *Müsellemü's-sübût*. 2 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye, ty.
- Buhârî (Abdülazîz), Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-. *Keşfu'l-esrâr an usûli fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *el-Fusûl fî'l-usûl*. thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. Kuveyt: Vezâretu'l-evkâf, 1414/1994.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed el-. *el-Fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâli Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. thk. Abdulazim Mahmud ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: ye.y., 1399.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-. *Takoîmu'l-edille fî usûli'l-fikh*. thk. Hafîl Muhyiddîn el-Meys. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1421/2001.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şer'u Men Kablenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/15-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mühâyee". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/ 508-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Garîr b. Mehdî es-Sülemî. *Bedî'u'n-nizâmî'l-câmi'* (*Nihâyetu'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*). Mekke: Câmîiatu Ümmü'l-Kurâ, Doktora Tezi, 1405/1985.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1400/1980.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1417/1997.
- Hamza, Üsâme Muhammed Abdülazîm. *el-Kıyasu'l-kur'ânî ve eseruh fî istinbâti'l-ahkâm*. Ürdün: 1429/2008.
- Heyto, Muhammed Hasan. *el-İmâmu's-Şîrâzî hayâtuh ve ârâuhu'l-usûliyye*. Dimaşk: Dâru'l-fikr, ty.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dimaşkı. *Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992.
- İbn Emîru Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1403/1983.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sa'dî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd/Alî Muhammed Muavvad, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1415/1994.
- İbn Küdâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Riyâd: Dâru âlemu'l-kutub, 1417/1997.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Muhtasaru'l-Müntehâ*. Kahire: Matbaatu Kürdistânî'l-ilmîyye, 1326.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh*. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1351.
- İbnü's-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Hâşiyetu'l-allâme el-Bennânî ale şerhi'l-Mahallî ale metni Cemi'l-cevâmi'*. 2 Cilt. Kahire: İhyâu'l-Arabiyye, ty.
- İbnü's-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*. thk. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî-Nüreddîn Abdülcebbâr Sağîrî. 7 Cilt. Duba: Dâru'l-buhûsi'l-İslâmiyye, 1424/2004.
- Îcî, Ebû'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-. *Şerhu'l-Adud ale Muhtasari'l-Müntehâ'l-usûlî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1421/2000.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-. *Nihâyetu's-sûl şerhu Minhâci'l-vusûl*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1420/1999.
- Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-. *Şerhu Tenkîhi'l-usûl*. thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. y.y.: et-Tabâatu'l-feniyyetu'l-müttahide, 1393/1973.
- Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî-Sâid A'râb-Muhammed Bû Hubze. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-. *Nefâisu'l-usûl fî şerhi'l-Mahsûl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvad. 9 Cilt. Mekke: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1416/1995.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*. Medine: Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, 1992.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Ahmed el-Kostantinî Hacı Halife. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. 2 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.

- Koca, Ferhat. "Müsellemü's-sübût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/ 83-84. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özel, Ahmed, Ahmed Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/ 190-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özen, Şükrü, "Sadrüşşerîa", "Sadrüşşerîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/427-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*. thk. Şuayb el-Arnâvût. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1429/2008.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa el-Mahbûbî el-Buhârî. *et-Tavdîh fi halli şavâmidî't-Tenkih (Şerhu't-Telvih ale't-Tavdîh)*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu sahîh, ty.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1414/1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Haydarabad: İhyâu'l-meârifî'n-nu'mâniyye, ty.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs el-Muttalibî el-Kureşî eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*. thk. Muhyiddin Dîb Mestû-Yûsuf Ali Büdeyvi. Dimaşk/Beyrut: Daru'l-kelimi't-tayyib/Dâru İbn Kesîr, 1416/1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Maüne fi'l-cedel*. thk. Ali b. Abdülazîz el-Umeyrî. Kuveyt: İhyâu't-turâsî'l-Arabî, 1407.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *et-Tabsire fi usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1403.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *Şerhu'l-Lüma' fi usûli'l-fikh*. thk. Abdülmecid Türkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1988/1408.
- Urmevî (Sirâceddîn), Sirâcuddîn Mahmûd b. Ebî Bekr el-. *et-Tahsîl mine'l-Mahsûl*. thk. Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.
- Urmevî (Tâceddîn), Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Hüseyin el-. *el-Hâsil mine'l-Mahsûl*. thk. Abdüsselâm Mahmûd Ebû Nâcî. 2 Cilt. Bingazi: Câmiatu Karyûnus 1994.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah eş-Şâfiî ez-. *el-Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*. 4 Cilt. thk. Abdülkadir Abdullah el-Ânî. Kuveyt: Vezâretü'l-evkâf, 1413/1992.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafâ ez-. *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuh*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1405/1985.